

ספרות רוסיית 1989

צה), כלומר, לביקורת אמנות זאת שבידו וויקתה לקוראיה. גם ההלקאה העצמית המורפית כיום בשירים ובמאמרים רבים כליכך הנרפסים בברית-המועצות, היא בעצם דיי דאקטיית-פיוזיטיבית, ברוח: לא עת מילים היא, כי אם עת למעשים. וגם את זאת אומרים בגלוי: אל נניח עוד לעולם למילים יפות ול-סימטות ריקות מתוכן שיוליכו אותנו שולל ויסתירו מעינינו את פני המציאות הנוראה בכל כיעודה.

בכאף הוזה שלה, מודעת הספרות הסובייטית לאבות-השראתה ולמוריה דרכה, וכן למ-סורת שבעצם לא נפסקה כליל אפילו בזמנים החשוכים ביותר. מגוגול, גונצ'ארוב (אובולדוב), ז'ולב, עכור דרך גורקי המר ("גורקי", שם-העט של אלכסיי מאכסימוביץ פשקוב, פירושו "מר" ברוסית) ועד פלאטונוב, סול-ז'ניצ'ין, דודינצב וריבאקוב, מתמשך בספרות הרוסית קו אופוזיציוני שמעולם לא נעלם כליל. הסופרים, נודעים ופחות נודעים, היו מודעים יפה להמשכות זו, ל.אוניברסיטות" שבהן ביקרו כולם. מה הפלא שבולגאקוב קר ראו לאחד הרומנים הביקורתיים ביותר שלו בשם הרפתקוח צ'צ'יקוב — על שם גיבורו הראשי של סיפורו של גוגול, הופשוט המ-חוח, שעה שאנדריי וזנסנסקי העומד לבקר בישראל מזכיר את "חוטמו" של גוגול כשיר המוריסטי.

בנקודה זו אין הברל גדול כליכך בין ה-סופרים שנתורו בברית-המועצות לאחר המה-פכה לבין אלה שנמלטו למערב, והמשיכו שם בתיאור המתרחש בארצם תחת מגפו של הרוזן הגרוזיני ויורשיו. משותפת לכולם האי-מנות הריאליסטית-החברתית והאלגורית-ה-סאטירית: יתרונם וסגולתם — בהישמרות מפני מליצותיה של התעמולה הרישמית ה-רווחת והפאתוס המפוברק; ואילו רחשי ליבם העמוקים ביותר נתונים לגורל עמם ולמצור-קתו.

דוגמה מובהקת להם הוא ויקטור נקראטוב, יליד 1911, שהרומנים שלו העוסקים בהר-צאתה לאור של האמת על העידן הסטאליני, שימשו מופת לסופרים צעירים יותר, בהצטרף פם אל יצירות ביקורתיות אחרות של "צעירי 1956", כגון ייבגני ייבטושנקו, בולאט אוקי-ג'אה — ראשון השאנסוניירים-הטרובדורים הסובייטים (הוא קדם לויסוצקי) — באנדרב ובאקלאנוב. אוקוג'אה, שביקר אף הוא לאי-מכבר בארץ, הוא גם מחברם של רומנים שמיקצתם עוררו תשומת-לב רבה: מהם ה-עוסקים בכיכול בעבר — כך, רדיפת טולס-טוי ביידי סוכך-המישטרה שחיפוב — אבל כוונתם להווה. בייחוד הכעים את הביקורת-ההולכת-בתלם (הודאנוביסטי) בסיפורו בדני-אווורוז'מוב, שהטחתי לא הוסו כלל עליידי מסוים היסטוריים. ורומאן זה הופיע ב-1970, כלומר חמש שנים אחרי מעצרים של סניאב-סקי ודניאל, ולא כעבור 15 שנה, בעידן גור-באצ'וב.

הונפש הרוסית

מבחינה זו שפר עליו הרבה חלקו של המ-ספר הפולקלוריסטי המהונן ג'נינס איימאט-טוב, וכוכב העולה בברית-המועצות של ימי-נו, שספריו כבר זכו — במרוצת שנים מע-טות, יחסית — להיות מתורגמים לרבות מש-פות מערב-אירופה, ואשר עליו נודע שהוא תבינו של גורבאצ'וב בכבודו ובעצמו. ה-**TIME** האמריקאי, המדווח עליו בחוברת ה-מוקדשת רובה ל-ברית-המועצות החדשה, מעריך כי ניחן ב-עוצמה דוסטויבסקאית וכי ביקורתו כנגד הביורוקרטיה מהווה "אס-

חור בו דודינצב מהעזות, עבר את הריטואל הירדוע של "ביקורת עצמית" והעריף שתיקה על פני סיכון עורו. ובכל זאת, יש הרואים ברומאן שכתב על מילחמת-העולם השנייה את פיסגת יצירתו. מה שלא ניתן לומר על רומאן המילחמה של עמיתו, קונסטנטין סי-מונוב, ימים ולילות (1944), הרצוף כולו מגי-מתיות תעמולתית-סטאליניסטית (ברומנים שכתב על המילחמה אחרי עידן סטאלין "התהפך" גם סימונוב, אבל בכיוון הפוך מזה של דודינצב...).

כיום עסוקה הספרות הסובייטית, רובה ככולה — התרשמות, כאמור, רק התרשמות, ומכלי שני — כביקורת המישטר הסטאליני, מתרלין ווועותיו. מבחינה זו, היא בראש ורא-שונה ספרות רטרופסקטיבית, מתעדת ומא-שימה.

למדרגה של ביקורת עצמית דומה שע-

לא פעם חש כי חייו תלויים לו מנגד בחוש-השערה. או כיצד הניח בחיים — גם אם אסר על פירסום כתביו — את אחד מגדולי אויבי מישטרן, אחד הסופרים הסובייטיים הגדולים ביותר של המאה, אנדריי פלאטונוב. כן, כאן המקום להזכיר את הקרושים המ-עונים: הסופרים והמשוררים היהודים קורב-נות סטאלין: איציק פפר ופרץ מארקיש, עמי-תיו לחבורה של אצ"ג, ואוסף מנדלשטאם, יהודי אף הוא, וניקולאי גומיליוב, התיאור-טיקן של האסכולה האקמאיסטית ובעלה של אחמאטובה. ובעבר השני — את ארנסט טולר-קורט טוכולסקי וסטפאן צוויג וואלטר בני-מין ורביס-רביים אחרים.

הלקאה עצמית

וקיימים, כמובן, גם אלה שאיש אינו יודע כלל כי שרדו וכי עוד בחיים חיתם. כמו

מתעמלים בצילו של לנין

דיין לא הגיעה. אחרי הכל, אפילו סיפורי-האלגוריים של בולגאקוב — עוקצם ארטס-מכוונים בראש וראשונה כלפי חוקי כלפי-אגודת-הסופרים-המלשינים של זמנו, כלפי-הביורוקרטיה התרבותית הממוסדת, כלפי-השחיתות. ובמקום שבו רווחה — ועדיין קיימת — שחיתות ביאזנטנית רבה ומסוכנת כליכך, אולי אין לדרוש מן הסופר שיתפנה לביקורת עצמו (אלא כמובן הסטאליני הירועלשמי-

מאכס צוויג שלנו בירושלים, או ולדאימיר דודינצב יליד 1918, מחברו של לא על הלחם לבדו, שתורגם אף הוא לעברית. אגב, רומאן זה שנכתב שנים לפני כן, אבל נתפרסם בראשונה רק בימי ההפשרה של 1956, והיק-נה למחברו מוניטיץ בינלאומיים, עוסק בממי-ציא סובייטי הנרדף עליידי ביורוקראטים וקארייריסטים. ובכך הוא אחד מחלוציה של ספרות שלמה של "הערכה מחדש" הנכתבת בימים אלה בברית-המועצות. מאוחר יותר,

באמת רוושה מידה לא-מבוססת של עזות-מצב מצד אדם שאינו קורא ספרות רד-סית אלא בתרגום, כדי לחוות ריעה בענייני-ספרות רוסי, ולוא רק להעלות קווים לציר-תמונת-מצב שלה כיום. אבל כיוון שקיבלתי על עצמי מה שקיבלתי, אנסה לעשות זאת כמיטב יכולתי, תוך שאני מסתמך על הפגי-שות הלא-מעטות שהיו לי באחרונה עם סופי-רים רוסיים, בהם מחסידי המישטר ובהם מאויביו, כן כחומר הרב שקראתי בנושא זה בלשונות שבהן אני קורא.

בכל זאת אין הדברים הבאים אלא בחוקת-מיתוה (סקיצה) הקודם לתמונה, קווים התר-חמים תחומים אבל אינם מתיימרים להגדיר-הגדרות של ממש.

עד כאן ההתנצלות. אוסיף רק ואומר: לפני כמה חודשים חזרתי מביקור לאיקצר במסקווא. השבוע אני עומד לחזור למסקווא לסידרת-פגישות נוספת עם סופרים ואמנים רוסיים. באחרונה היה לי הכי-בוד לארח את אחד מחשובי משוררי ברית-המועצות בעת ביקורו בישראל, ובפסטיבל-רוטרדם, שבו השתתפתי, נתוועתי לשורה של משוררים ויוצרים רוסיים מן השורה הרא-שונה שעיימם קיימתי שיחות — לפעמים עד לשעות הקטנות של הבוקר. אין צריך לומר שקראתי את מרבית יצירי-תיהם שכתירגום ואף ניסיתי את כוחי — בעזרת ידידים רוברי רוסיים — לתרגם מש-הו, על קצה המזלג, לעברית.

ההתרשמות — אין מאחוריה שום סטא-טיסטיקה ואף לא שום יידע ברוב, ובכן ההת-רשמות היא שהספרות הרוסית שרוייה היום כמקום שבו שרוייה היתה הספרות הגרמנית לאחר תבוסתה של גרמניה ב-1945. בלא כל רצון להשוות, חלילה, בין שתי המדינות או שני המצבים משום היכט אחר.

מאחר — ארמה חרובה, מידבר, נתק שלם כמעט עם מורשת העבר המפואר, נתק המ-תוגבר עליידי הקושי להשיג סכסטים שהיו אסורים עד לפני זמן קצר.

וגם נתק מספרות העולם. התרגומים מועי-טים, יחסית, והם גם סלקטיביים מדי. (לאו דווקא עליפי אמות-מידה אסרטיית). כמעט שאין אפשרות לקנות דעת של רצפים ותהי-ליכים בספרות כלשהי. ספר מה וסופר של-הכל אקלקטי, חלקי, חובבני, לא-מקיף. נקודות בעיגול, מבלי היכרות עם המרכז. מצד אחד — גלות פנימית של סופרים. כבירת-המועצות של עידן סטאלין-ברז'נייב, כמו במישטרים טוטאליטריים רומים. שם — ארד קסטנר והאנס פאלאדה (ומה נעשיו — אדם קסן) וגוספריד פן, וכאן — בוריס פאסטורנך וויקטור שקלובסקי ואנה אחמאטוי-בה וגאנדי אייגי (שם לא מוכר כמעט במע-רב).

וכאן ושם גלות וגולים ומשתפיי-פעולה ומלשינים ומשוררי-הצד ומתפרשים וכאלה שינסו תמיד להלך בין הטיפות (גם כשאין גשם). ובאמת תמיהה היא כיצד שרר אליהי-הארנבורג אחרי סיפורו חייו הסוערים של לא-ז'ק דוטשוואוויץ (יצא לאור גם בעברית בהר-צאת עם עובד). השם ללעג, בין השאר, גם את-המישטר הסובייטי. או מדוע הניח סטאלין ל-גנאד'יה מנדלשטאם ולאנה אחמאטובה אחי-רי שחילס את בעליהן. או מדוע התערב אי-שית לטובתו (ולהצלחתו) של מיכאל פולגא-קוב הנרדף עליידי הביקורת-מטעם ועליידי-מלשיני אגודת הסופרים ראו. או מדוע חס על-חייו של המלחין דמיטרי שוסטקוביץ הכותב בוירונוטיו, שיצאו זה-לא-כבר במערה. כי